

De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad N°. 124.)

Zondag 7 October 1906. N°. 1501.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van het blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE; Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam. Insendingen, die later dan Donderdag v's namiddags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementen: franco aan huis, per drie maanden f 1.20, voor België per jaar f 3.30 bij vooruitbetaling, voor het verdere Buitenland per jaar f 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f —.10. Abonnementen worden aangenomen door alle Boekhandelaren, Postdirecteuren enz. en aan het Bureau te Amsterdam. Advertenties: van 1 tot 6 regels f 1.20, voor elke regel meer f —.30. Aanvragen en vernieling van leidegaven f —.12 per regel.

Van de tien geboden.

CXIII.

HET ACHTSTE GEBOD.

XIV.

Geef ons heden ons dagelijks brood.
Mattheus 6: 11.

De kenners van onze „oude schrijvers“ weten hoe deze, waar zij van het 8ste gebod handelen, de uitdrukking *verwisselende rechtvaardigheid* gebruiken. Zoo noemt Ursinus in zijn Verklaring op den Heidelbergschen Catechismus, wanneer hij toekomt aan „de deugden van het 8ste gebod“, in de eerste plaats de *verwisselende rechtvaardigheid* (zie de vertaling van dit werk door Dr. C. van Proosdy II p. 309). Zoo ook vindt men in de vertaling van Amelius' *Conscientie gevallen*, de *wisselende* naast de *uitdeelende* rechtvaardigheid vermeld. En zoo ook schrijft onze Petrus van Maastricht in het tweede deel van zijn „Beschouwingen en praktijke Godgeleerdheid“ — als hij op p. 655 van het 8ste gebod handelt: „De plichten van de algemeene Rechtvaardigheid en Liefde hebben in de derde plaats hun uitzicht op des Naasten uiterlijke goederen, die bestuurt en geregeld worden door de *verwisselende* Rechtvaardigheid waardoor ene Evenredigheid gehouden wordt van ontvangen en wedergeven; waartegen overgesteld wordt de *verwisselende* onrechtvaardigheid“ (Hollandsche vertaling van v. d. Kemp.)

Dere uitdrukking nu, die ook in de rechtsgeleerdheid bekend is, hebben onze oude Theologen ontleend aan de Scholastiek, en deze had haar weer van Aristoteles, den Griekschen denker, aan wien de wetenschap in het algemeen en ook de christelijke Theologie zooveel van haar termen dankt. Onze Gereformeerde zedeleeraars waren veelal gewoon om, waar ze de moraal naar de tien geboden behandelde — en dit was de oude methode, die, eerst onder invloed van het Cocceianisme is veranderd, doch door Voetius en de zijnen nog altijd gevolgd werd — de eerste vier onder het begrip *Religie* en de laatste zes onder dat van *Justitia* of *Gerechtigheid* saam te vatten. Bij de laatste namen zij dan de onderscheidingen van de gerechtigheid over, die Aristoteles had gemaakt.

Om nu onze oude Gereformeerde schrijvers op dit stuk te verstaan; om uitdrukkingen als „uitdeelende“, en „verwisselende“ gerechtigheid te doorzien; en om hier, bij het 8ste gebod, met name die van *verwisselende* gerechtigheid nader toe te lichten, moeten wij dus de aandacht vragen voor den scherpzinnigen denker der oudheid, die met zijn begripsonderscheidingen het wetenschappelijk bedrijf zoo uitermate aan zich heeft verplicht. Wat toch doen we al niet, in de wetenschap en ook in de wetenschap der Theologie, met uitdrukkingen als: *potentieel* en *actueel*! En wij hebben ze van niemand anders dan van den heiden Aristoteles.

Bedoelde onderscheidingen nu, welke de wijsgeer van de *Gerechtigheid* geeft, vindt men het uitvoerigst besproken in het se boek van zijn merkwaardig werk, dat op de latere beoefening der zedeleer, ook der christelijke zedeleer, van zoo ver strekkende invloed is geweest, — in de, naar zijn zoon Nikomachus genoemde, *Ethika*.

De eerste onderscheiding dan welke hij hier maakt, is die tusschen de gerechtigheid in ruimer en enger zin.

In ruimer zin is de gerechtigheid de zedelijke deugd in de relatie tot onze medemenschen; het fundament van een goede samenleving, bepaald van de staatsgemeenschap; de *iustitia civilis*, de „burgerlijke gerechtigheid“, zooals men later zal zeggen.

In enger zin echter is de gerechtigheid, dat men tegenover zijn medeburgers ze in alles niet te veel en ook niet te weinig wil doen toekomen; daarbij dus het „midden“ wil houden; en haar grondbeginsel is de *gelijkheid*, waartegenover staat de *ongelijkheid*.

Bij de beoefening dezer deugd zal er dus in betrekking tot de zoo geestelijke als stoffelijke goederen een verhouding van *gelijkheid* zijn.

Ieder zal ontvangen het zijne.

Deze gerechtigheid in enger zin, en hier komen wij tot een volgende onderscheiding, is echter weer tweeledig.

In de eerste plaats toch moet de verhouding van gelijkheid onder de burgers

van den staat betrachtd bij de verdeling van eer, en andere burgerlijke voordeelen. Dit nu is de z.g. *verdelende* of *uitdeelende* gerechtigheid, *iustitia distributiva*.

In de tweede plaats moet die verhouding onder hen betrachtd bij het verhinderen of herstellen van rechtskrenkingen. Dit nu is de *verbeterende* gerechtigheid, *iustitia emendativa*, bij welke Aristoteles dan zooals wij straks nader zullen zien wederom twee onderscheidingen maakt.

Sommigen hebben Aristoteles bedoelen hier aldus omschreven, dat het bij de uitdeelende om het *publiek*, bij verbeterende gerechtigheid om het *privaat*-recht gaat.

Aristoteles zelf heeft de tweeledig verhouding van de gelijkheid hier nog nader uitgewerkt. In de wiskunde spreekt men van een *meetkundige* evenredigheid, b. v. $12:4=6:2$ en van een *rekenkundige* b. v. $11-8=3$ — $10-7$.

Dit nu past hij toe op de verhouding van gelijkheid zoo bij de eerste als bij de tweede soort van gerechtigheid in enger zin.

Bij de *uitdeelende* gerechtigheid (*iustitia distributiva*) moeten de burgers wel allen gelijk, maar moeten zij daarom nog niet evenveel ontvangen. Ieder burger moet van eer en ander voordeel zooveel ontvangen als hij *waardig* is. De mate van eer en voordeel staat alzoo tot de mate van de waardigheid der personen.

Wat A verkrijgt staat tot wat B verkrijgt naar de waarde waarin A tot B staat. Het is, zegt Aristoteles, een *geometrische* analogie; of zooals de lateren zullen zeggen, een *meetkundige* proportie.

Anders staat het echter bij de *verbeterende*, of wat men in het Duitsch noemt de *ausgleichende* gerechtigheid. Hier, bij de onderlinge rechtsverhoudingen der burgers in het verkeer, komt het niet aan op de waarde of waardigheid van den persoon, maar uitsluitend op de waarde der zaken.

Deze soort gerechtigheid toch moet betrachtd bij den *ruil* of *wisseling* tusschen eigendom of bezit van de personen. Daarom noemt Aristoteles haar ook de „gerechtigheid in de ruilingen“, en uit het latijnsche woord *commutare* voor „verwisseling“, „ruilen“, ontstond voor dit soort van gerechtigheid later de naam: *iustitia commutativa* of *verwisselende* gerechtigheid.

Bij dezen ruil nu speelt het contract zijn groote rol en Aristoteles verzuimt dan ook niet de contracten of verdragen van koop en verkoop, terleening, huur enz. te bespreken.

Het contract nu is een wederzijdsche vrijwillige handeling waaruit, mits de gerechtigheid er bij wordt betrachtd, een rechtsverhouding ontstaat. Maar daartoe is dan ook noodig, dat er tusschen de partijen een vereeniging, wat de Duitschers noemen: een „Ausgleichung“ zij; dat er *gelijkheid* zij; dat men voor zichzelf niet meer voordeelen en niet minder nadeelen, en voor de andere partij niet meer nadeelen en niet minder voordeelen bedingt, dan ieder toekomt. Bij den ruil of de wisseling moeten de voordeelen en nadeelen der contracterende partijen dus *gelijk* staan. Deze gelijkheid, zegt Aristoteles, bestaat in de gelijkheid van de waarde der zaken waarover het contract gaat. Waardemeter is daarbij de behoefte, en het teken daarvan het *geld*.

De *verwisselende* gerechtigheid, de *iustitia commutativa*, die Aristoteles uitsluitend tot den ruil of wisseling van de stoffelijke goederen, tot het verkeer, beperkt, — is dus ook een *verbeterende* of *verrekenende* gerechtigheid, *iustitia emendativa*, want zij verhindert, dat de ene partij te veel en de andere te weinig zou krijgen; verhindert dat een rechtakrenking ontsta, verhindert dat de een te veel geld voor zijn goed, de ander te weinig goed voor zijn geld ontvangt. Zij bewerkstelligt, dat dit te veel aan beide zijden wordt *afgetrokken*, en er dus gelijkheid komt.

Daarom noemt Aristoteles hier de verhouding van gelijkheid, de evenredigheid, een *arithmetische* analogie of zooals de lateren zullen zeggen: een *rekenkundige* proportie.

Dit laatste zal nog duidelijker worden, indien wij ten slotte nog letten op de andere zijde van de *iustitia emendativa* of verbeterende gerechtigheid. Wij hebben toch boven reeds gezien, dat Aristoteles bij de *verbeterende* of *emendatieve* gerechtigheid wederom twee onderscheidingen maakt. Zij is is nl. en de zooveel beprokene *iustitia commutativa* of *verwisselende* gerechtigheid welke bij den ruil moet betrachtd en de nu nog te bespreken *iustitia vindictiva*

of *wrekenende*, ook wel *vergelende* gerechtigheid.

Wanneer nl. een rechtsverhouding is geschonden, een recht is *getreut*, dan moet — en Aristoteles denkt hier niet slechts aan het onrecht bij den ruil maar aan *alle* onrecht, — deze krenking hersteld. Hij die wilens onrecht gedaan heeft, moet dan zooveel lijden als hij zich onrechtmatig voordeel heeft verschafte. Van zijn winst wordt zooveel *afgetrokken*; hem tegen zijn wil, zooveel ontnomen, als het nadeel, het verlies, de schade bedroeg van hem die het onrecht geleden heeft. Op deze wijze wordt de gelijkheid dan weer hersteld en heeft men dus een *arithmetische* analogie zooals Aristoteles zegt, of een *rekenkundige* proportie zooals de lateren het noemen.

Wij komen thans na de toelichting van dit voor het 8ste gebod zoo belangrijke begrip der *verwisselende* gerechtigheid tot de bespreking van de in dat gebod geboden deugden en plichten.

Ook thans weer zullen wij eerst handelen van den individu op zichzelf en dan van den individu in betrekking tot de gemeenschap, en wel zoo, dat telkens gezien zal worden eerst op wat voor den eigendom aan stoffelijk goed de ordinantie des Heeren is en dan wat daar tegen ingaat.

Eerst alzoo van den *mensch* in betrekking tot den eigendom.

Tot de menselijke *natuurdrieten* behoort ook die naar bezit; naar eigendom. Er is een aandrift in den mensch om van het aardse goed iets als het *zijne*, als zijn *eigen* te hebben.

Deze natuurdriest hangt op het innigst saam, is slechts een modificatie, een wijziging van de door God in alle levende wezens, en dus ook in den mensch, ingeschapen drif tot zelfbehoud. Ieder wezen tracht in zijn bestaan te volharden, en tot dat voortbestaan, is reeds voor de hogere dieren en in sterkere mate nog voor den mensch eigendom noodig. De vossen hebben hun nesten en de vogelen des hemels hun nesten, en meer nog dan de vossen de vogel heeft de mensch noodig, een plek op aarde die hij de *zijne* kan noemen, waar hij het hoofd kan neerleggen.

En gelijk alle natuurdrieten is ook die naar bezit in zich-zelf zedelijk onverschillig, d. w. z. goed noch slecht. Zij zijn dit eerst wanneer zij tot begeerten zijn geworden; tot goede of slechte begeerten; tot begeerten, die al dan niet tegen Gods gebod ingaan.

Deze natuurdriest, straks, — wanneer zij eenmaal bevredigd is —, deze begeerte naar bezit, naar eigendom is onder alle zinnelijke driften en begeerten een van de machtigste.

Eigendom is, zooals wij reeds in het eerste artikel over het 8ste gebod vonden, het recht dat een persoon op een zaak heeft met uitsluiting van ieder ander persoon. Het recht om van een zaak het vrij genot te hebben en daarover op de volstrektste wijze te beschikken, zij het dan ook, dat dit beschikken aan zekere voorwaarden gebonden, binnen zekere grenzen beperkt is.

En dit recht, deze bevoegdheid schept den mensch een sfeer, een kring waarin hij zich *vrij* kan bewegen; waarin hij het aardse goed dat hij, als middel tot behoud, tot verfraaiing van zijn leven noodig heeft, naar zijn wil kan gebruiken; waarin hij door niemand onbevoegd mag gestoord.

Eigendom is *vrijheid*.

Vrij te zijn is een van onze sterkste begeerten, daarom is ook een van onze sterkste begeerten die naar bezit, naar eigendom. En wel bepaald naar *privaat*, naar individueel eigendom; naar wat de mensch het *zijne* mag noemen. Want wel is de mensch ook gemeenschapswezen, en daarom kan ook het gemeenschappelijk eigendom, dat wat hij het *onze* mag noemen, hem wel tot op zekere hoogte bevredigen; doch wij zijn egoistische neigingen sterker dan zijn altruistische, vindt hij eerst ten volle bevrediging in het individuele bezit.

Daarom is het communisme en het doorgevoerde socialisme tegen-natuurlijk. Want moge al communiaal naast privaateigendom, met name communiaal bezit van grond en bodem, voor de bevrediging van behoeften der menscheijke natuur niet onvoldoende zijn, een menscheijke gemeenschap waarin niemand iets het *zijne* kan noemen, waarin de tegenstelling tusschen het *mijn* en *dijn* in betrekking tot het stoffelijk goed heel niet meer bestaat, voldoet aan die behoeften zeker niet. Zie maar hoe uw kinderen niet alleen tegenover vreemden van *ons* huis, maar ook met sterk bevel van eigendomsrecht tegenover elkander spreken van *mijn* kleeren en *mijn* speelgoed.

Dat nu God den mensch het streven om

in zijn bestaan te volharden en daarmee het streven naar bezit als middel om zich te scheppen een vrijheidsfeer, als een natuurdriest heeft ingeschapen, was om Zich-zelfs wil. De HEERE toch heeft alles gewrocht om Zijns zelfs wil; ja ook den goddelooze tot den dag des kwaads (Spreuken 16:4). God zoekt in alles Zichzelf; Zijn eere; Zijn verheerlijking. Hij, de soevereine God, kan Zichzelf niet verloochenen, niet ontkennen, want Hij is de grond van de wereld en daarmee van haar goedheid, haar waarheid, haar eenheid. En zoo is dan ook het goddelijk bedoelen met de vrijheidsfeer, die de mensch zich gedrongen voelt te scheppen, dat hij daarin, door het vervullen van zijn plichten, God vrijwillig verheerlijke. Wij menschen zijn door God op deze aarde geplaatst, wij bestaan en moeten trachten in dat bestaan te volharden, om God; om Hem te verheerlijken, Hem te dienen. Hij schiep ons voor Zich; en met en voor Hem te leven, moet dan ook het laatste doel, het hoogste goed van ons leven zijn. Middel nu zoo voor het volharden in, als voor het doel van ons bestaan is de vrije beschikking over een deel van het aardse goed, m. a. w. de eigendom. Maar, en hierin ligt de zedelijke betekenis van den eigendom, dit middel moet dan ook naar Gods wil, naar zijn ordinantie door ons gebruikt.

Die stoffelijke goederen nu, waarvan de eigendom ons noodig is voor ons levensonderhoud, vatten wij saam onder den naam van *geluksgoederen*. Geluk toch is de harmonie tusschen toestand en behoeften, en voor ons uitwendig geluk zijn deze goederen, zooals woning en voedsel, kleeding en werktuigen, onmisbaar.

Wij kunnen ze nog nader onderscheiden als de *economische*, in tegenstelling met de *nie-economische* goederen, of die welke, zooals de lucht, en, in sommige streken althans, ook het water, in zulk een overvloed aanwezig zijn, dat ieder ervan kan genieten.

Dringt reeds de natuurdriest tot het verwerven en bewaren van deze economische goederen, deze drang tot verwerving en bewaring wordt eerst verzeldelijk waar de mensch zich bewust wordt van zijn levensdoel. Ook vossen graven zich holen en vogels bouwen zich nesten, en alle dieren zoeken hun voedsel zonder er weet van te hebben, dat ook zij zijn om God. Maar de mensch in wiens ziel uit het geloof de liefde tot God opbloeit; die God lief heeft boven alles; zal ook zichzelf lief hebben om God, omdat hij zich weet zijn schepsel, zijn beeldrager, zijn kind te wezen. De natuurlijke eigenliefde wordt dan tot zedelijke zelfliefde; de mensch *wil* dan zichzelf liefhebben om God.

En deze zelfliefde doet hem dan eigendom zoeken en bewaren.

De heilige liefde die hem *goed* doet willen; wijs en trouw, matig en rechtvaardig, zal hem ook in betrekking tot de verwerving en bewaring van den eigendom doen *goed* willen en handelen. Het is deze liefde die hier de z.g. *oconomische* of *huishoudelijke* deugden tot echt zedelijke deugden maakt.

De deugden van de *oekonomie* of de *huishouding*, d. w. z. het besturen van het huis, van de regeling der inwendige zaken van het huis, of het gezin, waarin wij als de eerste en meeste natuurlijke gemeenschap geboren worden en leven. De deugden met name van den deugdelijken huisvader en de deugdelijke huisvrouw. De deugden van *vlijt* en *ordelijkheid*, van *voorzichtigheid* en *sparzaamheid*.

En het is dan de heilige liefde, die ons niet maar alleen vlijtig en ordelijk, voorzichtig en spaarzaam doet *zijn*, omdat het nuttig is, maar omdat wij ons zelf *in* en *om* God liefhebben.

Naast erven en schenking wordt dan ook alleen door zoo te willen en te handelen, eigendom op rechtmatige en zedelijke wijze verworven en bewaard.

Is het arbeiden een Scheppingsordinantie Gods, reeds vóór het bericht van den val lezen wij, dat God den mensch in den hof van Eden zette om dien te bouwen en te bewonen, (Genesis 2:15); moet de mensch door zijn arbeiden de natuur in den ruimsten zin maken tot een werktuig, een orgaan van den geest, haar opdrukken den stempel van zijn geest; arbeiden, voor de gemeenschap nuttig arbeiden, is een algemeene plicht. Ieder, tenzij hij er lichamelijke ongeschiktheid toe is, moet arbeiden. Arbeiden, het met zijn handen, het met zijn hoofd. En wijl het geregeld bezig zijn met een bepaalden arbeid het *beroep* is, moet ieder mensch een beroep hebben. Onze Heidelbergsche Catechismus spreekt bij het 8e gebod van „trouw arbeiden“. In de latijnsche uitgave staat *sedulo et fideliter* „gezet of met vlijt“ en „trouw“. Vlijt en arbeidstrouw maakt het arbeiden, de uit-

voering van iets met het oog op de daaraan verbonden krachtsinspanning, deugdelijk. En in ons huwelijksformulier wordt dan ook den man als zijn plicht voorgeschouwd: getrouw en naarstig in zijn goddelijk beroep — op dat „goddelijk“ hopen we nog nader terug te komen — te arbeiden, opdat hij zijn huisgezin met God en met eere mag onderhouden. Is het beroep aller-eerst de gezette arbeid van den mensch, waardoor hij in het onderhoud van zich zelf en zijn gezin voorziet, het spreekwoord der oude rabbijnen, „dat zoo iemand niet wil werken, hij ook niet eere“, houdt ook de Schrift, in 2 Thessaloniënsen 3:10, ons voor. Maar ook hij, die door zijn uit eigen arbeid of uit erven verkregen bezit, van de zorgen voor het levensonderhoud van zich zelf en zijn gezin is ontslagen, is daarom nog niet ontslagen van den plicht tot arbeiden, van het uitoefenen van een beroep. Een mensch „zonder beroep“, d. i. een mensch, die, terwijl hij daartoe geschikt, nog geschikt is, noch in de maatschappij, noch in den staat, noch in de kerk eenigen geregelden arbeid verricht, staat schuldig aan zonde van nalatigheid; overtreedt de Scheppingsordinantie van den arbeid. Zulk een „ledigganger“ is zooal geen onnut, dan toch een onzedelijk lid in de maatschappij.

De *oekonomie* moge al „een recht op nietsdoen“ kennen, de *Ethika* erkent, althans voor de tot arbeiden nog geschikten mensch, zulk een recht niet. Zeker, daar is een tijd in het menscheijk leven waarin de arbeidskracht op ieder gebied gaat ontbreken; waarin de nacht komt waarin niemand meer werken kan.

En het ware onbillijk te eischen, en wordt dan ook door God niet geëischt, dat wie ijverig gewerkt heeft zoolang het dag is, op den laten levensavond nog beroepsarbeid zou moeten verrichten. Maar heel anders staat het met hen die, zonder zelf ooit eenigen arbeid te hebben verricht, in hun levensonderhoud voorzien uit de vruchten van den vroegeren arbeid van hun voorgelaten.

Het moge al waar zijn, dat zij zeer *nuttig* kunnen wezen door wat zij betalen voor hetgeen zij verteren, maar met dat al zijn zij *onzedelijk*, daar zij niets doen in ruil voor wat hun medemenschen iedern dag doen voor hen. Allermint valt hieruit een argument af te leiden tegen het *erfrecht*, de erfelijkheid van den eigendom, die even natuurlijk is als de erfelijkheid in het algemeen. Alleen springt hier in het oog een misbruik van het erfrecht. En hij, die het voorrecht heeft te kunnen leven van de vruchten van den vroegeren arbeid van zijn voorgelaten, zal zich daartoe dan alleen ook het zedelijk recht verwerven indien hij zijn tijd, dien hij tot verrichten van arbeid ter voorziening in zijn levensonderhoud niet noodig heeft, gebruikt tot arbeid ter voorziening in de stoffelijke of geestelijke behoeften zijner medemenschen; gebruikt tot arbeiden in den dienst van kerk en staat, van wetenschap en kunst.

Is alzoo arbeid, en wel allereerst arbeid ter verwerving van eigendom, voor ieder een plicht, niemand heeft recht op arbeid. M. a. w. niemand die arbeiden *wil*, maar geen werker kan vinden, geen grondstoffen en werktuigen heeft tot zijn beschikking, heeft het *recht* van den Staat te eischen, dat deze hem die verschafte. En evenmin heeft hij, die arbeidskracht mist en dus niet in zijn onderhoud kan voorzien, recht op onderstand; het *recht* om van den Staat te eischen, dat die in zijn onderhoud voorziet.

Is arbeid, trouw en vlijtig arbeiden, een zedelijk middel tot verwerving van eigendom, ook *ordelijkheid*, het „in orde houden van zijn zaken“, van de voorwerpen, die men bij zijn arbeid gebruikt, van de dingen die men door zijn arbeid voortbrengt; „het orde houden op zijn zaken“, het houden van rekening van ontvangst en uitgaf, het „boekhouden“ in huishouding en bedrijf — is daartoe noodig. En evenzeer is het plicht, bij het verwerven van eigendom, de *voorzichtigheid* te betrachten. Zich geoorloofde voordeelen ten nutte te maken en nadeelen zooveel mogelijk, b. v. door „verzekeringen“, af te wenden. En eindelijk is, zoo bij het verwerven als het bewaren van eigendom, de beoefening van *sparzaamheid* plicht. De spaarzaamheid waarin Jezus ons voering, toen hij na de wonderbare spijziging zijn discipelen beval: Vergadert de overgeschoten brokken, opdat er niets verloren ga! (Joh. 6:12).

De deugd van het *sparen*, van het ontzien van het stoffelijk goed, waarvan, het zij als natuurgave, hetzij als product van menscheijken arbeid, God in volstreken zin de eigenaar, en wij slechts de aan Hem verantwoordelijke bezitters zijn; van het met matigheid, met zelfbeperking gebruiken